

УДК 82-993/801.73/82-311.5/82'06

Л. О. БОНДАР

м. Миколаїв

bon_lud@rambler.ru

«ШРУБА» ЯРОСЛАВА ВЕРЕЩАКА: ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАРАТИВУ

У статті простежується взаємодія канонічного шевченківського тексту з колажним текстом-гібридом, завдяки синтезу яких, автор реалізує дискурсивну стратегію між духовним та тілесним. Вказується на особливості жанру твору, який обумовлює можливість творення іронічно-пародійного наративу. Досліджується ідейне навантаження образної системи, в якій автор експонує гіперболізований мотив двійництва.

Ключові слова: текст-гібрид, жанр, двійник, наратив, месіанство, тілесність, сакральне.

Творчий доробок Ярослава Миколайовича Верещака складається не лише з драматургічних творів, він також містить і прозові тексти. Однак проза письменника нерідко тяжіє до жанру драматургії. Епічним творам Я. Верещака притаманний динамізм розвитку сюжету, діалогічний характер викладу змісту, емоційна насиченість тощо. На гібридність прозових текстів вказує і сам автор, відмовляючись від класичних жанрових підзаголовків на означення епічних творів. Так, жанр твору «Вчасно обняти верблюда» письменник визначає як «пазли», а до «Шруби» подає жанровий заголовок – «галабурда». Подібні жанрові новації стали характерними і для драматургічних творів Я. Верещака. Творення альтернативної жанрової системи часто вказує на актуалізацію інтелектуальної гри автора з реципієнтом, що дозволяє говорити про приналежність до постмодерної стилістики значної частини творчості письменника. В аналізованому тексті, що також можна зарахувати до зразків постмодерну, автор демонструє взаємодію сучасного ігрового наративу, зокрема «галабурди» «Шруба» Я. Верещака, з канонічним шевченківським текстом.

Отже, метою статті є визначення співвідношення шевченківського національного міфу з сучасним тілесноцентричним наративом. Мета дослідження зумовлює вирішення наступних завдань: сформулювати мотиви звернення Я. Верещака до постаті Т. Шевченка; визначити тип художньо-мистецького дискурсу; розкрити особливості архітекtonіки твору та виявити особливості творення наративної стратегії; з'ясувати ідейне навантаження образної системи «Шруби»; прослідку-

вати функціонування і взаємодію різних ідей та їх взаємообумовленість у просторі текстового поля з огляду на авторське жанромодування. Методологічною основою роботи стали праці Івана Франка, Михайла Наєнка, Петра Іванишина, Ніли Зборовської та інших дослідників.

Текст «Шруби» починається словами «Співай, обрано тебе» [1], які відразу вказують на апелювання до біблійного тексту, а вся оповідь присвячена життю головного героя Пилипа від історії його народження до «смерті» та «відродження», що також стає своєрідною алюзією на Святе письмо. «Шруба» – це історія неомісіанства, яка подана через тілесність, що стає альтернативою духовності, втілює тернистий шлях крізь ганьбу та біль до сходження на новий рівень буття. Головний герой Пилип уособлює образ негеройчного героя нашого часу, основними здобутками якого стали не власні досягнення, що завойовані тяжкою духовною працею над собою, а генетично успадковані «привілеї» (герой мав яскраву зовнішність та володів надзвичайно великим фалосом). Ці обставини відразу акцентують увагу реципієнта на тілесно зорієнтований наратив «Шруби». Ольга Гомілко у своїй праці «Метафізика тілесності. Дослідження, роздуми, екскурси» вказує на залежність культури від тіла і навпаки, зазначаючи: «...одним із надбань розвинутої культури стає вироблення спеціальних культурних механізмів для формування тіл, придатних найліпшим чином для головних практик, властивих даній культурі» [2, 117]. Тілесність стає домінантним мотивом (вінчаючи проблему сексуальної революції та її значення для суспільства), завдяки якому

розгортається сюжет твору. Духовний вимір у творі репрезентовано через національні надбання, символами яких стають народні пісні січових стрільців, коломийки, молитви, вірші Тараса Шевченка. Подібні звернення до інших знаків культури та їх цитування, дозволяють вести мову про інтертекстуальність нарративу «Шруби».

Переважну більшість цитат у творі Я. Верещака складають уривки поезій Т. Шевченка, завдяки яким будується риторика між текстами з різними семіотичними кодами, що, у свою чергу, зумовлює формування нової поліфонічної семіотичної моделі, інтеграційні стратегії якої призводять до реміфологізації сучасності.

Провідним мотивом твору стало переписування міфу про месіанство. Саме на актуалізацію та перекодування зазначеного міфу працює текстологічний прийом викладу сюжету у вигляді писання головним героєм Пилипом щоденника та дописування іншими персонажами твору коментарів до рукопису життя юнака. Щоденникове письмо вказує на інтровертований тип нарративу, в якому втілюється прагнення саморефлексії. Малгожата Чермінська у своїй розвідці «Автобіографічний трикутник. Свідчення, сповідь і виклик» пише: «Інтровертивне писання буває різновидом автотерапії й автотворення. Іноді імагінативний процес вивчення власного «я», яке оглядається у процесі писання як дзеркальному відображенні, перетворюється на свідоме позування. Тоді поруч із поглиненим самим собою автором з'являється читач, задля якого й приймаються ці пози. Запис автоаналізу неминуче розщеплює «я» на те, яке аналізується, й те, яке аналізує» [10, 406]. Із розщепленням «я» пов'язаний мотив двійників. За сюжетом Пилип має сестру-близнючку, для якої і пише щоденник, а вона дописує власні коментарі до життєпису брата. Відтак, маємо приклад творення тексту роздвоєною свідомістю, одна частина якої демонструє культ тіла, що релятивний поняттю гріховності (образ Пилипа), інша – уособлює моральну чистоту та цноту (образ Єви). Щоденник стає своєрідним діалогом двох антагоністів, які дистанційно грають між собою завдяки текстописанню, але поступово заражають один одного. Людмила Озадовська зазначає: «Роздвоєність, а то і розтроєність, загалом – розщепленість свідо-

мості зумовлена пошуком цілісності «Я», до якої немає іншого шляху, ніж через розділення, «розчленування» «Я» [7, 64].

Роздвоєна свідомість у творі поволі трансформується в єдине ціле, що на рівні тілесності призводить до руйнівних наслідків. Щоденникова переписка закінчується сексуальною перверзією. Між ними відбувається інцест, результатом якого стає імпотенція Пилипа, що, у контексті твору, дорівнює смерті тіла, яке ідентифікується з фалосом. Смерть фалічного життя сприяє центронуванню на духовному вимірі, який раніше перебував на маргінесі Самості героя.

Гіперболізація сексуальної енергії головного героя втілюється в альтернативній інтерпретації сучасної історії. Автор подає фалоцентричну версію помаранчевої революції, яка відбулася через боротьбу жінок політичної еліти за можливість володіти «пуцькою» Пилипа. Використання елементів політичного бурлеску з актуалізованим тілесноеротичним стрижнем, відсилає реципієнта до барокового семіотичного коду, в якому поєднуються сакральні та буттєві образи й мотиви, химерно переплітаються сюжетні колізії, що призводить до ускладнення тексту. Бароко у вітчизняній літературознавчій стратегії часто асоціюється з «низьким» стилем, який у сучасній рецепції дорівнює жанру белетристики, що розрахований на широке коло читачів. Артикуляція у творі таких понять, як «сексуальність», «збочення», «революція», «віщування», «окультні вчення», «гроші» дозволяють говорити про приналежність тексту Я. Верещака до масової літератури. Однак залучення семантичних кодів «високого» елітарного гатунку вказує на дискурсивний характер нарративу. Дискурсивність твору формується завдяки використанню священних національних знаків, актуалізації образу Шевченка, який для національної культури є символом Месії.

Докази канонізації образу Шевченка знаходимо у багатьох працях. Про вплив Шевченка на літературу Галичини пише у своїй праці «Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Іван Франко, вказуючи: «Культ Шевченка в Галичині викликав значне число більших або менших видань виборів із поезії Шевченка...» [9, 93]. У наведеній цитаті привертає увагу слово «культ», що безперечно по-

в'язане з релігійною семантикою. Михайло Наєнко пише: «Дуже загадковими в міфі про Христа є його вік і міфологема підступної зради і розп'яття. (...) У випадку з Шевченком збіглася навіть вікова характеристика: основні свої шедеври геніальності він (як і Христос) створив до тридцятирічного віку, а в тридцять три (1847 мінус 1814) був фактично розп'ятим» [6, 263]. У праці «Критика і метакритика як осмислення літературності» Петро Іванишин говорить про виняткове значення постаті Т. Шевченка для української державності та культури, вказуючи, що національний імператив «сформулював у художній формі саме Т. Шевченко. Цікавим та важливим феноменом постав «Кобзар», у якому автор вчить чітко і масштабно мислити в національних категоріях, формуючи новий тип людини» [4, 55]. Подібні думки про Шевченка, як про месію для свого народу, подає П. Іванишин і в монографії «Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко». Дослідник пише: «Очевидним є культивування поетом у своїй творчості буттєво-історичного мислення як мислення у смисловому плані сутнісно державного, що виявляється й у жанровому аспекті, коли ті чи інші твори явно або приховано містять в собі не лише філософський, релігійно-християнський, інтимно-побутовий, соціально-класовий тощо сенс, а й сенс політичний (державний). При цьому мислення, скероване (інтенційоване) на здобуття й будівництво своєї держави, на мешкання в ній, робить українців політичними, державно мислячими людьми. Геній буквально вириває земляків з полону аполітичного, малоросійського, тваринного проживання» [5, 307–308].

Таким чином, образ Шевченка вписується в міфологеми національного пророка-месії, який своїм життям та творчістю намагався повернути народ на шлях свідомого державотворення. Іntenції поета корелюють з месіанством Христа він возвеличує «психічну цінність страждання та потребу духовного подвигу, прирікає і себе на цей шлях витіснення низьких пристрастей заради високого призначення» [3, 81]. Як вже зазначалося, подібну роль виконує й головний герой «Шруби», але його месіанство вкорінене у тілесній доміні. Поступ героя – це нова державницька філософія, про що він говорить у творі, подаючи власну

теоретичну класифікацію націоналістів: «націоналісти-сердечники», «націоналісти-головастики», «націоналісти-носачі», «націоналісти сідниць», «націоналісти рук», «націоналісти живота», «націоналісти облудники», «націоналісти-економісти», націоналісти пуцьки», до останньої категорії герой зараховує себе [1]. Отже, Пилип переймається загальнодержавними питаннями, намагається визначити свою роль у державному механізмі. Відтак, у тексті протиставляється духовне месіанство, що пов'язане з постаттю Шевченка, та тілесне, символом якого стає фалос героя. Про нестачу тілесної, сексуальної доміанти у Шевченка зазначає й Ніла Зборовська: «Майже цілковита відсутність еротичної лірики у Шевченка свідчить про символічну відмову від ерогенного донжуанства...» [3, 80]. Ігнорування питання тілесності у творчості Т. Шевченка та наголос на ній у «Шрубі» Я. Верещака детермінують риторичну духовного та тілесного депоновану в формі тексту. Означена риторика впливає і на структуру аналізованого твору, який поділено на дві частини (тілесну та духовну).

У першій частині твору домінує тілесний дискурс, у якому розкривається історія становлення тіла, входження його у світ, про що зазначає О.Гомілко: «Рот, горло, нутрощі, статеві та видільні органи забезпечують перехід тіла людини у тіло світу й тіла світу в тіло людини, завдяки чому виявляється їх (людини та світу) субстратна ідентичність та спорідненість, а також те, що життя притаманне буттю взагалі» [2, 74]. Духовний вимір у цій частині означений пунктиром, зокрема вказано, що Пилип отримав прекрасну освіту, знав багато мов та напам'ять цитував поезію Шевченка. Початок другої частини розкриває в повній мірі статеve життя героя та його «подвиги». Це вже наступна фаза його тілесного змужніння про яку Ольга Гомілка пише, що «еротичне життя й статеві відносини є однією з головних форм самовизначення особистості, її формування та розвитку, способом *індивідуалізації людини*» [2, 91]. Однак у цій же частині герой втрачає своє тіло, що уможливило появу духовної складової образу героя. Актуалізація духовності у творі пов'язана з образом Шевченка, ретранслятором якого стає одна із героїнь – Лілімайя. Дівчина постійно цитує уривки з поезій Шевченка, виконуючи для Пилипа роль духовного провідника.

Образ Лілімаї у тексті позначений подвійним кодуванням. Спочатку вона зображена як розбещена дівка, що має безліч коханців та покровителів, однак у фіналі виявляється, що героїня – цнотлива й глибоко духовна особистість, утім її духовність закорінена не у християнське віровчення, а в національний сакрум, в ідею волелюбності, єдності, мужності, всього, про що говорив Т. Шевченко. Володимир Павлів, зазначає: «Сакрум – як відомо – це сфера святості, довкола якої концентруються вірування, обряди та релігійні практики. Але це також властивість, якою на постійній чи тимчасовій основі можуть наділятися деякі предмети, особи, місця чи часові проміжки. За концепцією Платона – це ще й духовна гармонія й інтелектуальна привабливість» [8].

Образ Т. Шевченка для Лілімаї стає духовним провідником. Енергетику його слова вона намагається передати й Пилипу. Однак він не сприймає цитовані Лілімаєю слова поета, герою вони здаються недоречними, інколи вони його навіть дратують. Отже, можемо говорити про творення Я.Верещаком антагоністичної пари, яка реалізується в образі Шевченка реконструйованого Лілімаєю та в образі головного героя. Зазначений антагонізм ґрунтується навколо риторики духовного та тілесного. Філософська система Т. Шевченка розгортається у контексті духовних вимірів, заперечуючи тілесний гедонізм, про що зокрема пише Ніла Зборовська: «Міфотворчість Шевченка, що пов'язувала його з трансцендентним аспектом, набувала всеоб'ємного характеру, тобто вела до конструювання національної метасистеми, що фіксувала втілений у ній кастраційний антиколоніальний механізм, який роз'єднував поета з демонічним імперським батьківським суб'єктом заради поєднання з Богом-отцем» [3, 93–94]. Тілесний аскетизм поета працює на сакралізацію його образу, в якому неприпустимою є актуалізація тілесно-еротичних мотивів. Шевченко, таким чином, наділений сакральним ареалом, стає Месією, який вказує народу шлях до волі. Про подібне месіанство заявлено й у «Шрубі», оскільки каталізатором Помаранчевої революції у творі начеб-то стає головний герой:

«– Тобто я своєю скаліченою цюцькою викликав рево... ой, повстання народних мас? (...)

– ...Механіка виникнення теперішньої «великої маси» елементарна. Жіноча половина

наших недругів, тобто заздрісниці з опозиційних київських конюшень, наслуховавшись про твої подвиги і, не маючи доступу до видатного тіла, затіяли епохальну змову: під'юджують своїх впливових чоловіків і численних коханців, аби ті, нарешті, «скинули антинародну владу і гарантували рідному народові...» [1].

Отже, духовне месіанство, явлене у тексті завдяки образу Шевченка, підмінюється тілесним месіанством, яке вже не може бути співвіднесене із сакральною складовою, а скоріше пов'язується з іронічним дискурсом, що зображує, точніше, пародіює сучасність. Маємо ситуацію зіткнення у творі героїко-монументального та іронічно-профанного текстів. Їх контраст створює третій вимір, що прочитується як констатація втрати героїки в сучасному світі, адже головним героєм, навіть позбувшись своєї фалічної домінанти, не здатен піднятися до рівня Месії, а тому продовжує перебувати у силовому полі псевдомесіанства.

На штучний, іронічний характер проблеми сучасного Месії вказує і жанр твору «ґалабурда». Означений автором жанровий заголовок співвідноситься із поняттями «дебоширство», «бешкет», «жарт» та заздалегідь програмує іронічний характер оповіді, актуалізує гру з реципієнтом, що коливається між епатажем та альтернативними філософськими сентенціями автора. Роздуми Я. Верещака щодо проблеми месіанства, інспірують у тексті ідею сильної фемінності, яка демонструється в образах Єви, (вона «позбавляє» головного героя фалосу, роблячи його імпотентом) та Лілімаї, котра стає його духовним провідником. Латентну фемінність месіанства Шевченка констатує Ніла Зборовська, яка зазначає: «На основі аскетичного мазохізму постає потреба поета відректися від суб'єктивної деструкції, агресивності, що означає філософську «фемінізацію» мужності». [3, 83]. Зазначені дослідницею приховані мотиви творчості Тараса Шевченка, розкриваються у тексті Я. Верещака, який пов'язує відродження нації саме із образом незайманої дівчини (у тексті – Лілімаї), цнотливість якої робить її святою за умов перебування в суспільстві, що знаходиться у стані сексуальної революції.

Отже, результатом аналізу твору Я. Верещака можуть стати такі висновки:

1. «Шруба» Ярослава Верещака є текстом-гібридом, що конструюється як діалогічна мо-

дель, реалізована у формі щоденникового письма, а також інтертекстуальних вкрапель.

2. Використання у творі інтертексту націлене на формування ідеї неомесіанства через експонування образу Тараса Шевченка як національного пророка.

3. Цитування у «Шрубі» поезії Шевченка творить модель «тексту в тексті» з різною жанровою етимологією (проза – поезія), детермінуючи «невротизацію тексту», що відповідає біполярним схемам: класика – пост(не) класика, монолітне – колажне, фемінне – маскулітне, сакральне – профанне, норма – перверсія, героїчне – буденне, месіанство – псевдо(нео)месіанство тощо, втілюючи ідею альтернативної перспективи подальшого суспільно-історичного розвитку, в умовах якого цінності минулого втрачають свою вагу.

4. Ярослав Верещак запропонував модель метанаративної стратегії, яка, відштовхуючись від постмодерного конструкта «тексту в тексті», творить проєктивну стратегію твору, що ще не написаний, але схематично змодельований, залучаючи реципієнта, таким чином, до співтворчості. Автор пропонує читачу уявити власний образ ненаписаного твору (остання частина твору має заголовок «Гала-епілог, яким ніщо не завершується»).

5. Образна система твору позначена посиленням мотиву двійництва, що представлений як у формі тілесних двійників (образи Пилипа та Єви), так і в демонстрації шизофренічної свідомості, втілюючи ідею розщепленого буття.

L. BONDAR

Mykolaiv

«THE SHRUBA» BY YAROSLAV VERESHCHAK: SHEVCHENKO'S DISCOURSE IN THE CONTEXT OF MODERN NARRATIVE

The article traces the interaction of the Shevchenko's canonical of text with text-hybrid, through their synthesis by incarnates discursive strategy between the spiritual and the corporeal. The genre makes the possibility of creating ironic and parodies narrative. We investigate the ideological load of imagery, in which the author exposes hyperbolized motive double.

Key words: text-hybrid genre, double, narrative, Messiah, physicality, sacrum.

Л. А. БОНДАРЬ

г. Николаев

«ШРУБА» ЯРОСЛАВА ВЕРЕЩАКА: ШЕВЧЕНКОВСКИЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО НАРАТИВА

В статье прослеживается взаимодействие канонического шевченковского текста с коллажным текстом-гибридом, путем их синтеза автор осуществляет дискурсивную стратегию между духовным и телесным. Указывается на особенности жанра произведения, который обуславливает возможность создания иронично-пародийного нарратива. Исследуется идейная нагрузка образной системы, в которой автор экспонирует гиперболизированный мотив двойника.

Ключевые слова: текст-гибрид, жанр, двойник, нарратив, мессіанство, телесность, сакрум.

6. Довільність жанрового означення твору – «галабурда», вказує на ейдетику текстового простору, завдяки якій автор звільнює реципієнта від силового поля традиції, створюючи безліч смислообразів, а також увиразнюючи ідейне навантаження тексту.

Список використаних джерел

1. Верещак Я. Шруба: Галабурда / Ярослав Верещак. — Рукопис Я. Верещака.
2. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / Гомілко Ольга. — К.: Наук. думка, 2001. — 340 с.
3. Зборовська Н. Код української літератури: Проєкт психоісторії новітньої української літератури: монографія / Ніла Зборовська. — К.: Академвидав, 2006. — 504 с.
4. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності: монографія / Петро Іванишин. — К.: ВЦ «Академія», 2012. — 288 с.
5. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія / Петро Іванишин. — К.: ВЦ «Академія», 2008. — 392 с.
6. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до реальності: Наукове видання / Михайло Наєнко. — К.: ВЦ «Просвіта», 2008. — 1063 с.
7. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: Монографія / Людмила Василівна Озадовська. — К.: Вид. ПАРАПАН, 2007. — 164 с.
8. Павлів В. Сакрум чи балванум? [Електронний ресурс] / Володимир Павлів // Відлуння віків: Український пам'яткоохоронний інтернет-ресурс. — Режим доступу до видання: <http://ramjatky.org.ua/?p=2902>.
9. Франко І. Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р. З останніх десятиліть XIX в. / Іван Франко. — Дрогобич: Видавнична фірма «Відродження», 2008. — 464 с.
10. Чермінська М. Автобіографічний трикутник. Свідчення, сповідь і виклик. / Малгожата Чермінська // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст. / упоряд. Б. Бакул; за заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С. Яковенка. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. — С. 397—428.

Стаття надійшла до редакції 3.04.2015 р.